

Ord. Prof. Ali Tanoğlu'nun Ziraat Coğrafyasıyla İlgili Çalışmalarına Bakış

Süheyla BALCI AKOVA*

Mesut DOĞAN**

Giriş

Coğrafyanın çeşitli konularında araştırmaları olan Ord. Prof. Ali Tanoğlu, bilim hayatımıza ziraat coğrafyası konusunda da çok değerli eserler kazandırmıştır. Bu çalışmada Tanoğlu'nun ziraat coğrafyası ile ilgili çalışmaları ele alınmış, bir nebze de olsa coğrafi bakış açısı aktarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada Ord. Prof. Ali Tanoğlu'nun ziraat coğrafyasıyla ilgili *Ziraat Hayatı* kitabı ile "Ziraatimizin Coğrafi Karakterleri ve Başlıca Meseleleri", "Kurak Bölgelerde Tarım ve Bu Bakımdan Konya Bölgesinin Durumu", "Şeker Kamışı Ziraati ve Sanayii ve Bu Ziraat Sanayiinin Türkiye'deki İmkânları", "La Mécanisation de l'Agriculture en Turquie" ve "Türkiye'de Toprak" adlı makaleleri değerlendirilmiştir.

Ord. Prof. Ali Tanoğlu, ziraat coğrafyasıyla ilgili olarak ilk çalışması olan *Ziraat Hayatı* adlı kitabını 1942 yılında yayınlamıştır. Bu kitabın ikinci baskısı da 1968 yılında yapılmıştır. *Ziraat Hayatı* adlı kitabı "Cilt I Ziraat Tarihine Bir Bakış ve Orta İklim Memleketlerinde Ziraat" alt başlığıyla yayımlanmış olup, ikinci baskının ön sözünü bitirirken, bu birinci cildin ikinci baskısından sonra yıllardan beri derslerini verdiği "Sıcak Memleketler Ziraatı" ve "Kurak Bölgeler Ziraatı" olmak üzere ikinci ve üçüncü ciltlerini de yakın bir zamanda çıkarabileceğini umduğunu ifade etmiş ancak bunu gerçekleştirememiştir.

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, balova@istanbul.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3746-4111.

** Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, esutan@istanbul.edu.tr, Orcid 0000-0002-4926-5769.

Bu çalışmada Ord. Prof. Ali Tanoğlu'nun farklı yıllarda yaptığı ziraat hayatıyla ilgili makaleleri de değerlendirilmiştir. Tanoğlu bu beş makalede Türkiye ziraatının başlıca meseleleri, dryfarming metodu, şeker kamışı bitkisinin tarihi ve Türkiye'deki yetişebilme şartları, ülkemiz tarımındaki mekanizasyon ve toprak özelliklerini ele almış ve değerlendirmiştir.

I. Ziraat Coğrafyası Kitabıyla¹ Ord. Prof. Ali Tanoğlu

Ord. Prof. Ali Tanoğlu ziraat coğrafyasıyla ilgili olarak ilk çalışması olan *Ziraat Hayatı* adlı kitabını 1942 yılında yayınlamış olup, bu kitabın ikinci baskısı da 1968 yılında yayınlanmıştır. *Ziraat Hayatı* adlı kitabı “Cilt I Ziraat Tarihine Bir Bakış ve Orta İklim Memleketlerinde Ziraat” alt başlığıyla yayınlanmıştır.

Ord. Prof. Ali Tanoğlu *Ziraat Hayatı* adlı çalışmasını özellikle çok açık anlaşılabilir ve akıcı bir üslup ile ele almıştır. Tanoğlu'nun da ifade ettiği gibi temel görüş ve düşüncelerinde değişiklik olmadığı için ikinci baskıda prensip ve planda esaslı bir değişiklik görülmemektedir. Ancak eser güncel bilgi ve istatistik verilerle ele alınmıştır. Ayrıca eserde ziraat hayatının da coğrafi faktörlerin yanı sıra tarihî faktörlere de geniş yer verilmiş ve kitabın başına ziraat tarihine bir bakış adı altında yeni bir bölüm eklenmiştir.

Ord. Prof. Ali Tanoğlu; eserinin birinci bölümünde ziraat tarihine genel bir bakış başlığı altında, ziraattan önceki hayatı, ziraata geçiş dönemini ele almış, coğrafi bakış açısıyla çapa ziraatı, hayvanların ehlileştirilmesi ve saban ziraatıyla, saban ziraatının yayılışını incelemiştir.

Birinci bölümde ziraat hayatında coğrafi faktörlerin yanı sıra tarihî faktörlerin rolüne değinmiştir. Burada ziraatın yeryüzünde ilk defa nasıl, ne zaman ve nerede doğduğu ve coğrafi çevreye bağlı olarak nasıl geliştiği sorusunu aydınlatmaya çalışmıştır. Tanoğlu şunları da ifade etmiştir:

Gerçekten günümüzde yeryüzünde gördüğümüz insan hayat ve faaliyetleri ile ilgili diğer bütün olaylar gibi kültür bitkileri ve evcil hayvanlarıyla zirai yapılar ve bunların ifadesi olan zirai görünüm, uzun bir gelişmeden sonra halen içinde buldukları toprak ve toplum çevrelerine uyum sağlamış ve bugünkü şekillerini kazanmış bulunan bütün tarım olayları da coğrafyanın olduğu kadar tarihin de eserleridir ve bu tarih hesaba katılmadan tarım olaylarını iyice aydınlatmak ilmi izahını yapmak mümkün değildir.²

“Ziraat tarihi aynı zamanda medeniyet tarihidir. Ziraat ve medeniyetin aynı kelime ile ifade edilmesi (kültür, culture) tesadüfî değildir. Ziraat toplu ve oturaklı hayatın, iş bölümünün ve medeniyetin temelidir.”³

1 Ali Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1968.

2 Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, s. 1.

3 Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, s. 2.

Tanoğlu bu bölümde coğrafyanın gösterdiği yoldan gitmiş ve ziraat tarihini coğrafi çevre şartları içinde çok iyi bir şekilde ele almıştır. Gerçekten bu bakış açısı birçok yerde gelecek için bir ayna vazifesi görmektedir. Her ne kadar ziraat faaliyetleri herhangi bir mekânda geçmişten günümüze şu veya bu şekilde aktarıldıysa da çoğu kez çok çeşitli sebeplerle kesintiye uğradığı ve günümüzde mevcut potansiyelin tam olarak değerlendirilemediği görülebilmektedir.

Tanoğlu birinci bölümde, “Ziraattan Önceki Hayat Toplama Devri” başlıklı bölümünün bir yerinde şöyle demektedir:

Unutmamak gerekir ki, insanlar ne derece geri olurlarsa olsunlar, ilk insanlara nazaran daha ileri bir kültür seviyesindedirler. Bunlara oldukları halde kalmış, ilkel tarzlarını muhafaza eden insanlardan ziyade, sürüldükleri ve bugün yaşamak zorunda buldukları hayata elverişsiz bölgelerde, bu elverişsiz şartlar neticesi eski kültürlerini kaybetmiş ve gerilemiş kavimler gözü ile bakmak daha doğru olur. Bu itibarla bugünkü ilkel insanların tekniklerine bakarak her vesile ile eski insanların tekniği hakkında hükümler çıkarmak doğru olmaz.⁴

Tanoğlu'nun, bilinen ilk büyük medeniyetlerin ziraatla birlikte doğduğu ve bugünkü medeniyetin temellerinin bu zamanlarda atıldığına ilişkin açıklamaları ve yorumları da çok aydınlatıcıdır. Ziraat başka şeyleri de doğurmuştur. Belki de bu nokta da Tanoğlu'nun da ifadesiyle;

En önemlilerinden biri düşünmek ve açlık endişesinden azade, korkusuz, rahat ve afaki bir halde düşünmek, işte böyle bir düşünce ilmi düşüncedir. Belki bugün dahi ileri toplumlarla, geri kalmış toplumlar arasındaki en büyük fark, birincilerin her türlü endişeden uzak, istikrar ve huzur içinde düşünebilmeleri, ikincilerin ise bundan az çok yoksun oluşlarıdır.⁵

Yeryüzünde ilk şehir toplulukları, devlet ve medeniyetler bu suretle ve ziraat sayesinde doğmuş ve gelişmiştir.

Tanoğlu'nun medeniyetle, ziraat hayatında kadının üstün ve birincil rolünü tanımlaması da önemlidir. Ancak burada ifade etmek gerekir ki, Tanoğlu'nun bu bilgi ve düşüncelerini asla feministçe dile getirmiyorum. Tanoğlu çalışmasının bir yerinde şöyle diyor; “Öyle görünüyor ki, Anadolu'da tarihten önceki gelenekler bugün de yaşıyor gibidir. Kadının bir zamanlar toplum hayatındaki üstün rolü ekonomik, sosyal ve belki de siyasal eski egemenliği bugün de, hiç değilse ekonomik alanda devam etmektedir.”⁶ Tüm ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta

4 Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, s. 8.

5 Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, s. 11.

6 Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, s. 16.

kadının yer almadığı, daha doğrusu var olan iki cinsten birinin dışarda kaldığı toplumlarda kalkınmayı beklemek mümkün değildir.

Tanoğlu, ziraat hayatında ziraî faaliyetlerde sabanın kullanımına ayrı bir önem vermiş, sabanın kullanıldığı bölgeleri, kullanılış özellikleri ve sebepleriyle ele almış, ana vatanını araştırmıştır. Bu noktada buğday ve arpanın ana vatanı olarak ifade ettiği Orta ve Batı Asya'yı bu sınırlar içinde görebileceğimiz Anadolu'ya işaret etmiştir. En eski bir ziraat, hayvancılık ve medeniyet merkezi olarak Orta Asya konusunda bu bölgenin özellikle iklim ve tarihiyle ilgili birçok hipotezin doğruluk derecesini anlamak ve saban ziraatını ve genel olarak dünya medeniyetindeki yerini ve payını anlatabilmek için tarihten önce hüküm süren tabii şartları ziraat ve hayvancılık ilişkisinde ele almıştır. Tanoğlu, kitabının bir bölümünde bu durumu şöyle ifade etmektedir:

İklimin bugüne nazaran daha yağışlı, su kaynaklarının daha bol, bitki örtüsünün farklı ve hayat imkânlarının daha büyük olduğu bir devirde, ilk defa Orta Asya'da arpa ve buğdayın yetiştirilmeye başlandığı, koyun, sığır ve atın ehlileştirildiği, boyunduruk, saban, araba ve tekerleğin ortaya çıktığı, öküzün sabana koşulduğu ve bu suretle ilk saban ziraatı medeniyetinin doğduğunu kuvvetli bir ihtimal olarak kabul ediyoruz. Bu düşüncede coğrafyacı olarak başlıca dayanağımız belirttiğimiz coğrafi şartların böyle bir hayat ve medeniyetin Orta Asya'da erkenden doğmasına elverişli görünmesi; buzul sonrası devirlerdeki step ve orman-stepelerde tabii halde yetişen bitkiler arasında arpa ve buğdayın, hayvanlar arasında da koyun, sığır, atın bulunması ve bu bitki ve hayvanların yine tabii çevre şartlarının bir neticesi olarak kültürce de nispeten ileri bir seviyeye erişen insanlar tarafından erkenden seçilip benimsenmesi ve yetiştirilmeye başlanmasıdır.⁷

Prehistorya ilim adamlarının da çoğu bu düşüncededirler. Daha sonra saban ziraatı yeryüzünün diğer bölgelerine yayılmıştır.

İkinci bölümde “Orta İklim Memleketlerinde Ziraat Hayatı” genel başlığı altında, ziraatın genel şartları ve yetiştirilen başlıca ürünler ele alınmıştır. Orta iklim memleketlerinde yetiştirilen başlıca besin bitkileri; (1) Sebze ve meyve ağaçları yahut bağ ve bahçe ekinleri, (2) tahıl yahut tarla ekinleri şeklinde toplanarak coğrafi bakış açısıyla açıklık getirilmiş ve bu gruplardan başlıca ürünler olarak buğday, mısır, sebzeler ve patates, şeker pancarı, asma ve zeytin ağacı şeklinde iki büyük grupta ele alınmıştır. Bu bölümde ele alınan söz konusu ürünlerin önemi, ana yurtları, coğrafi şartları, ülkeler bazında üretim ve ticaretleri coğrafi bakış açısıyla detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

⁷ Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, s. 51.

Tanoğlu orta iklim memleketlerinde ziraatı incelerken, ziraat hayatını öncelikle iklim ve toprak ilişkisinde ele almış ve yetiştirilen bitkiler ve bitki yetiştirme şekillerinin coğrafi dağılımını çok iyi bir şekilde ortaya koymuştur. Şunu da ifade etmek gerekir ki; Tanoğlu'nun da belirttiği gibi, insanın her çeşit faaliyetine, hatta ziraat hayatına dahi yalnız iklim ve toprak etkisi açısından bakmak ve her şeyin izahını bu çerçevede bulmak doğru değildir. Ancak coğrafi etütlerde özellikle ziraat hayatında tabii çevrenin rolünü, üstün tesirini ön plana almak gerekir.

Orta iklim memleketlerinde ziraat hayatı incelendiğinde, ziraat hayatının aynı kökten geldiği ve aynı karakteri gösterdiği görülmektedir. Ziraat hayatı esas itibarıyla saban ve ehli hayvan gücüne, ziraatla hayvan yetiştirme arasındaki ortaklık, bağlılık ve birliğe dayanmaktadır. Buradaki ziraat hayatının büyük bir ihtimalle Orta Asya'da doğduğu, daha sonra Orta Doğu ve Akdeniz kıyılarında geliştiği, bugün daha ziyade Akdeniz Bölgesi'nin kuzeyinde kışları soğuk ve her mevsimini az çok yağışlı orta iklim kuşağının eski orman alanlarında yerleştiği ifade edilmektedir. Orta iklim memleketlerinde ziraat hayatının her şeyden önce bu kuşakta hüküm süren iklim ve toprak şartlarının etkisinde olduğunu, yetiştirilen ürünler, evcil hayvanlar ve ziraat şekilleriyle sözü geçen şartların damgasını taşıdığı vurgulanmaktadır. Çalışmada ziraatın her vesile ile bir hayat tarzı olduğu vurgulanmaktadır.

Tanoğlu şöyle ifade eder:

“Orta iklim kuşağından yıllık ekinler az çok sert, az çok uzun bir kış mevsiminin, dolayısıyla sene içinde az çok kısa bir zamanda, sıcak mevsimde yetişmek zorundadır. Bu demektir ki; Orta iklim memleketlerinde insanlar tarla işlerini çabuk, karakış bastırmadan yapmak ve bitirmek mecburiyetindedirler” (Tanoğlu,1968:73). “Orta iklim memleketlerinde ziraat hayatı, yeni faaliyetler, zenginlikler yaratan bir çalışma ve yaşama düzenidir. Bu hayat, orta iklim memleketlerindeki kuvvetli nüfus kesafetinin başlıca amilidir. Bu kesafetin neticesi; işlerin artması ve iş bölümüdür; iş hayatının, ziraat hayatı, endüstri hayatı, ticaret hayatı gibi birtakım bölümlere ayrılmasıdır. Orta iklim kuşağında ziraat hayatı, bu kuşakta görülen ileri medeniyetin prensibidir” (Tanoğlu,1968:78).⁸

Tanoğlu, ziraat hayatının önemini vurgulaması bakımından; bir bölümde de şöyle ifade etmektedir:

Buğdaya orta iklim kuşağı medeniyetini temsil eden bir bitki gözü ile bakılabileceği gibi, aynı zamanda bu medeniyetin temeli nazarı ile bakılabilir. Gerçekten topluluk olmadan medeniyet tasavvur edilemez. Topluluklar ise, yiyecekleri temin edilmeden meydana gelemeyeceğine ve muayyen bir toprak parçası üzerine buğday ve pirinç kadar nüfus besleyebilecek

8 Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, s. 78.

(bir hektarlık buğday tarlası 5-6 nüfusu besler, bir hektarlık pirinç tarlası 7-8 nüfusu besler) başka bir bitki olmadığına göre, buğday ve pirinç bugün insan topluluklarının, sosyal hayat ve medeniyetin prensipleridir.⁹

Medeniyet ne kadar ilerlese ilerlesin ve insanların bu medeniyete uyan ihtiyaçları, istekleri, zevkleri ne kadar çoğalır, incelik ve karışık bir şekil alırsa alsın, hayatı temel alan yemek, ekme ihtiyacı daima baştadır.¹⁰

Tanoğlu'nun da çok iyi bir şekilde ifade ettiği üzere;

Coğrafya bakımından önemle kaydedilmesi gereken nokta şudur ki; toplama ekonomisinden ziraat ve hayvancılık ekonomisine geçiş, insanlığın bir milyon yılı bulan uzun hayatı boyunca kendini bulma, kalkınma, çoğalma ve tabiatı değiştirme yolunda attığı en büyük adım, tabiata karşı kazandığı ilk ve en büyük zaferdir. Denilebilir ki, ziraat ve hayvan yetiştirme ihtiyacı ve yolu iledir ki insan dünyanın çehresini temelinden değiştirmiş, sokulduğu ve yerleştiği her yerde ziraatla birlikte tabiatı değiştirerek, tabii peyzajlar yerine, bugün gördüğümüz beşeri peyzajları ikame etmiştir.¹¹

II. Ziraat Coğrafyası Makaleleriyle Ord. Prof. Ali Tanoğlu

Genel olarak beşerî coğrafya çalışmalarıyla dikkat çeken Ord. Prof. Ali Tanoğlu, *Ziraat Hayatı* adlı kitabı dışında, ziraat coğrafyasıyla ilgili aşağıdaki makale çalışmalarını yapmıştır:

- Tanoğlu, Ali, “Ziraatimizin Coğrafi Karakterleri ve Başlıca Meseleleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1944, c. 4, s. 321-354.
- Tanoğlu, Ali, “Kurak Bölgelerde Tarım ve Bu Bakımdan Konya Bölgesi'nin Durumu”, *Altıncı Üniversite Haftası 28 Eylül-4 Ekim 1945*, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 290, 1945, s. 86-99.
- Tanoğlu Ali, “Şeker Kamışı Ziraati ve Sanayii ve Bu Ziraat Sanayiinin Türkiye'deki İmkanları”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1953, c. 3, sy. 5-6, s. 35-45.
- Tanoğlu, A., “La Mécanisation de l'Agriculture en Turquie”, *İstanbul University Geography Institute, Review*, 1962, sy. 8, s. 33-46.
- Tanoğlu Ali, “Türkiye'de Toprak”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1964, c. 23, sy. 3-4, s. 2-23.
- Tanoğlu, Ali, “Türkiye'de Çiftçi Nüfusu Yoğunluğu Meselesi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, İstanbul, 1945, sy. 7-8, s. 107-118.¹²

9 Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, s. 85.

10 Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, s. 86.

11 Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, s. 63-64.

12 İlgili makale, bu çalışmada Prof. Dr. Özlem Sertkaya Doğan tarafından hazırlanan ‘Ord.Prof. Ali Tanoğlu'nun Nüfus Coğrafyası Çalışmaları’ adlı bölümde incelenmiştir.

A. "Ziraatimizin Coğrafik Karakterleri ve Başlıca Meseleleri"

Ord. Prof. Ali Tanoğlu bu makalesinde; Türkiye'nin iktisadı yapısının sade-liğini, halkın büyük çoğunluğunun yani % 81'inin ziraat içlerinde çalıştığını ve geçindiğini belirtmiştir. Nüfus-yerleşme ilişkisinde lkemizde nüfus yoğunluğu-nun ziraı verime göre dağılmış olduğu, nispeten ileri ve çeşitli ziraat yapan kıyı bölgelerimizin de olduğunu ortaya koyarken buna karşın ziraatın daha az çeşitli ve daha ekstansif bir karakter gösteren; Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da nüfusun seyrekleştiğini belirtmiştir.

Tanoğlu, Türkiye'nin dış ticaretinin ziraata dayalı olduğunu ve ihracat malları içinde bitkisel üretimde; tütün, kuru ve yaş meyveler (zm, fındık, incir, ceviz, portakal, ağaç kavunu, badem, kestane, am ve şamfıştığı), hububat (buğday, arpa, avdar, kuşyemi, darı, kepek, susam), pamuk, kuru sebzeler (bakla, nohut, fasulye, brlce), zeytinyağı ve afyonun ön plana çıktığını belirtmiştir. Hayvancılık faaliyetlerinde de; canlı hayvan, yumurta, deri, tiftik, adi keçi kılı, ham ipek, gıda, barsak ve kursağın ilk sıralarda yer aldığını belirtmiştir. Yine Tanoğlu, ihracatta önemli olan tarım ürünlerine dikkat çekmiş ve yapılan ihracat nedeniyle 1938 yı-lında elde edilen gelirin % 27'sinin tütünden, % 25'inin de kuru ve yaş meyvelerden olmak üzere toplam ihracat hacminin % 90'ının tarımsal ürünlerden olduğunu ve buna göre Türkiye'nin bir ziraat ülkesi kimliği taşıdığını, ancak bu ziraı özellik ve verimin diğer ileri ziraat memleketlerinin gerisinde kaldığını ayrıca açıklamıştır.

Ziraatımızın verdiği intiba daha ziyade genel bir fakirlik, genişlik içinde bir nevi darlık, bolluk içinde azlıktır. Öyle ki; başlıca gıda maddesi olan buğdayı dahi, milli ihtiyaına yetecek kadar her sene ve emniyetle buğun için yetiştirecek du-rumda olmadığını ifade eden Tanoğlu, ziraatımızın meseleleri üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur. Bir ziraat memleketi olan Türkiye'nin ziraat alanlarında ekilen toprakların yzlmne ve verimine göre nüfusun yoğun olduğunu, yani seyrek olmadığını ve hatta bazı bölgelerde çok sık olduğunu yazmıştır.

Bazı kesimlerin ziraat alanlarında nüfus yoğunluğunun azlığından, köylünün az çalıştığından, az iş çıkardığından bahsettiklerini ve bunun haksızlık olduğunu, kadın ve erkek Türk iftsinin içinde bulunduğu şartlara ve elindeki vasıtalara göre dünyanın en iyi iftlerinden olduğunu ve harikalar yarattığını belirtmiştir.

Bu kısa ve öz açıklamalarından sonra Tanoğlu, ziraatımızın o günkü halinin izahını yaparken verim azlığının ve potansiyelinin geri kalmasının nedenlerini şu şekilde olduğunu düşünmüş ve zikretmiştir; "asırlar boyunca birikmiş ihmaller, fakirlik, bilgisizlik ve gerilik olmakla beraber yenilmemiş, mağlup edilmemiş tabiatın da bir mesuliyetidir."

Bu makalede konu;

1. Türkiye ziraatinin coğrafik karakterleri

a. Ekilen toprakların darlığı

- b. Ekilen toprakların dağınıklığı
  - c. Verim azlığı
  - d. Büyük çeşitlilik
2. Türkiye ziraatinin başlıca meseleleri
- a. Su meselesi
  - b. Toprak meselesi
  - c. Ziraat tekniği meselesi

olmak üzere 2 ana bölümde ve alt maddelerle ele alınmış ve irdelenmiştir.

1. Türkiye Ziraatinin Coğrafi Karakterleri

a. Ekilen Toprakların Darlığı

Türkiye'nin ziraatte ileri, bilhassa şimalimizde bulunan memleketlerle karşılaştırıldığı zaman, coğrafi bakımdan her şeyden önce de yüzölçümüne nazaran ekili ve dikili topraklarının azlığından bahsetmektedir. O yıllarda ekilen, dikilen ve nadasa bırakılan tarım topraklarının 11.651.849 hektar olduğunu ve bunun da yüzölçümünün % 15,2'sine denk geldiğini ve her yıl nadasa bırakılan toprakların çıkarıldığında 7.977.857 hektar alanda ziraat yapıldığını ve bunun da Türkiye yüzölçümünün % 10,4'ü olduğunu belirtmiştir. Bu nispetin Almanya'da % 40, Fransa'da % 41, Macaristan'da % 62, Romanya'da % 42, Bulgaristan'da % 41 ve nihayetinde Türkiye ile aynı iklim kuşağı içinde bulunan ve tabii şartları itibariyle Türkiye'ye yaklaşan İtalya'da % 40, İspanya'da % 30 ve Yunanistan'da nadasa bırakılan topraklar hesaba katılmamak şartıyla % 20 olduğunu açıklamıştır. Buna göre Tanoğlu, Türkiye'nin ziraat alanının yüzölçümüne ve hatta nüfusuna göre az olduğunu ve bunun diğer ileri ziraat memleketleriyle karşılaştırıldığında açıkça görüleceğini ifade etmiştir.

b. Ekilen Toprakların Dağınıklığı

Türkiye ziraatının coğrafi karakterinin ekili ve dikili topraklarının küçük büyük adacıklar, hatta bazı yerlerde benekler halinde, şurada, burada denilebilecek kadar memleketin her tarafına dağılmış ve serpilmiş olduğu belirtilmiştir. Bu sebepten Tanoğlu, Türkiye ziraatını "vaha ziraatı" olarak vasıflandıranların haksız olduklarını belirtmiştir. Ekilen ve dikilen toprakların geniş ve kesintisiz alanların üzerinde yayılan daha şimaldeki ileri ziraat memleketleriyle büyük tezat halinde olduğu da vurgulamıştır. Türkiye'de ziraatın yalnız Çukurova, Ege ve Marmara bölgeleri ovalarında genişçe ve kesintisiz alanlar kapladığını, Orta, Ceneviz Doğu ve Doğu Anadolu'da her bakımdan vaha ziraatı karakterine yakın küçük adacıklar halinde dağılmış bulunmakta ve bunların araları da istatistiklerimizin ifadesiyle çayır, yaylaklar, otlak ve meralar, ormanlar ve ürün getirmeyen topraklarla ayrılmış bulunduğunu belirtmiştir.

Tanoğlu, Türkiye'de ekilen toprakları daraltan ve bu toprakların daralmasını icap ettiren faktörlerin yalnızca susuzluk ve su azlığı olmadığını bunun yanında avarıza, ormanlara ve hayvan otlatılmakta kullanılan meraların rolüne de değinmiştir. O yıllarda yapılan tahminlere göre Türkiye topraklarının en az % 30'u ziraata elverişlidir. Yani yine o yıllara göre ziraat alanımızın 3 misli genişleyebileceğini ifade etmiştir.

c. Verim Azlığı

Tanoğlu, Türkiye'de tarla ziraatının en önemli vasıflarından birinin de her sene sürülüp ekilen topraklardan elde edilen ortalama verimin azlığı olduğuna dikkat çekmiştir. Ziraatımızın ekstansif karakteri nedeniyle buğday yetiştiriciliğinde elde edilen miktarın 1934-1938 yılları arasında 8.9 kental (1 kental 0,1 ton) olduğunu, Felemenkte ise hektar başına aynı yıllarda 30,3 kental, Büyük Britanya'da 23.8, Almanya'da 22.8, Fransa'da 15.9, İtalya'da 14.5 kental olduğunu ifade etmiştir. Buna göre; Türkiye'nin ektiği ve esasen az olan topraklardan da yeterli derecede faydalanmadığını dile getirmiştir. Verim azlığında; diğer taraftan da verim ve buna bağlı olarak üretim yıla göre büyük değişiklikler gösterdiğini de ifade etmiştir.

Her memlekette iklim Şartlarının verimi ve üretimi etkilediğini özellikle yağış Şartlarının önemli olduğunu ifade eden Tanoğlu, özellikle lkemizde Orta Anadolu'da çiftçinin gözünün gökte olduğunu belirtmiştir. Yani yağmurun yeter miktarda ve vaktinde yağdığı zaman mahsulün iyi ve verimin çok olacağını ifade etmiştir. Buna göre lkemizde zira'i üretim iklimimizin çok değişken olan Şartlarına bağlı olarak yıla göre farklılık göstermesini önlemek için su meselesinin çözülmesine bağlı olduğunu açıklamıştır.

d. Büyük eşitlilik

Türkiye ziraatının vasıflarından biri ve en çok göze çarpanının çeşitlilik olduğunu belirten Tanoğlu, bu konudaki görüşünü; orta ve sıcak hemen bütün iklimlerde yetişen birçok tabii muhitlere, iktisat ve kültür dairelerine ait olan bitkilerin yetişiyor ve yetiştiriliyor olmasıyla açıklamıştır. Dünyanın hiçbir yerinde Türkiye'de olduğu kadar zengin bir flora ve yetiştirilen bitki koleksiyonunun yer almadığına değinen Tanoğlu, "Türkiye'de neler yetişiyor değil, neler yetişmiyor?"¹³ sorusuyla çeşitliliğin aıkca ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Yine bu çalışmada Tanoğlu, "Türkiye nebatlar için adeta bir süzgeç, bir toplama, seçme ve dağıtma merkezi hizmeti grmştir. Portakal, mandalina ve çay gibi subtropikal ve tropikal bitkiler yetiştirilirken diğer taraftan zeytin, çeşitli buğday türleri yetiştirilmektedir

13 Ali Tanoğlu, "Ziraatımızın Coğrafi Karakterleri ve Başlıca Meseleleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1944, c. 4, s. 327.

ve bölgeler ziraat ekonomisi bakımından birbirini tamamlamaktadır”¹⁴ şeklinde görüşüyle açıklamalarını sürdürmüştür.

Ziraatımızın fazla çeşitli olması, ziraat siyasetimizi hayli güç ve çok uzun zaman isteyen bir takım meselelerle karşılaştırdığını ve bu suretle de kalkınmayı güçleştirdiğini ve ağırlaştırdığını dile getirmiştir. Çeşitli olan ziraî kaynakların kıymetlenmesiyle Türkiye'nin kalkınacağı, ziraat memleketleri arasında ve dünya pazarlarında eşsiz bir yer kazanacağı görüşünü belirttikten sonra yazar, Türkiye ziraatının başlıca meseleleri üzerinde durmuştur.

2. Türkiye Ziraatının Başlıca Meseleleri

a. Su Meselesi

Türkiye'nin tamamıyla Akdeniz iklimi ve bu iklimin doğuya doğru, kara içlerinde değişik bir şekli olan kuru step iklimin tesiri altında olduğunu ifade eden Tanoğlu, suyun ülkemizde bazı yerlerde az ve bazı yerlerde fazla olduğunu ve yıllık yağış miktarının azlığı ve yaz kuraklığının Orta ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere memleketimizin büyük çoğunluğunda yaşandığını ortaya koymuştur. Sel, su baskını, su birikintileri, bataklık ve malarya şeklinde kendini gösteren su fazlalığının Türkiye'nin alçak alanlarında, havza, ova ve vadilerinde görüldüğünü belirtmiştir.

Bu faktörlerin ikisinin de ziraat faaliyetlerimizi etkilediğini, su azlığı ve kuraklığının Türkiye'de ekilen toprakların sahasını geniş ölçüde daralttığını, verim ve üretimi azalttığını ve buna bağlı olarak ülkenin ziraat ekonomisi bakımından kalkınmasına engel olduğunu belirtmiştir. Su meselesini anlamak için ülkemizin iklim şartlarına iyi bakmak gerektiğini ve özellikle yıllık ortalama yağışa, yağışın sene içindeki dağılımına yani yağış rejimine ve yağışın karakterine önemle bakmak gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Tanoğlu, yağışın azlığı ve fazlalığına bağlı olarak zirai faaliyetlerde alınan verim ve üretimin etkilendiğini özellikle de başta buğday olmak üzere bitkilerin ilkbahar yağışlarına ihtiyaç duyduğunu açıklamıştır.

b. Toprak Meselesi

Türkiye'nin ziraatında toprak meselesinin olduğunu ifade eden Tanoğlu; Tuna, Rusya ve Sibiryaya steplerindekine benzer kara toprak, lös ve dilüvyonlu toprakların olmadığını, umumiyetle alüvyonlu toprakların hakim olduğunu belirtmiştir. Tanoğlu, toprağın iklim ve bitki örtüsüyle ilgili olduğuna; iyi ve derin toprakların ancak yağışların bütün seneye dağıldığı, yağışlı mevsimin sıcak mevsime tekabül ettiği, mekanik parçalanmadan başka kimyevî ufulanmanın da tesirini gösterdiği, nihayet ormanların ve bilhassa yayvan yapraklı ağaçların yetiştiği yahut zengin bir ot örtüsünün bulunduğu bölgelerde bulunduğuna değinmiştir.

14 Ali Tanoğlu, “Ziraatımızın Coğrafi Karakterleri ve Başlıca Meseleleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1944, c. 4, s. 329.

Memleketimizde tarla ekiminin yapıldığı yerlerin, geniş ölçüde; alüvyal toprakların ve suyun bulunduğu havza, ova ve vadiler olduğunu belirten Tanoğlu, Türkiye'de ormanların tarih boyunca tahrip edildiğini ve buna bağlı olarak yağmur- ların intizamsız ve sağanak şeklinde yağmasına neden olduğunu da belirtmiştir. Ayrıca Türkiye gibi dağlık bir memlekette şiddetli sellerin yamaçtaki toprakları süpürdüğünü, toprak kalınlığının ve eğim derecesinin iktisadi coğrafyada önemli olduğunu, dağlık alanların fazla, buna karşın ovaların dar ve seyrek olduğunu ifade etmiştir.

c. Ziraat Tekniği Meselesi

Memleketimizde ziraat aletleri ve metotlarının İlkçağ'da ne ise, aşağı yukarı o günlerde de aynı olduğunu açıklayan Tanoğlu, Türkiye'de tarlaların bir sene ekildiğini, bir yıl yahut daha fazla dinlendirildiğini yazmış, zaten az olan tarım alanlarının daha azaldığını belirtmiştir. Türkiye'de ziraat tekniğinin geriliğinde asırlardan beri devam eden ihmalin ve bunun sonucu olan bilgisizlik, fakirlik ve göreneğin olduğunu fakat bunda tabiatın da bir hissesi olduğunu savunmuştur.

Tarlaların dinlendirilmesinden ziyade ileri memleketlerdeki gibi tarlalarda gübrenin kullanılması gerektiğini söylemiş ve ölkemizde ziraatla hayvan yetiş- tiriciliği arasında sıkı bir bağın olmadığını ele almış ve gübre çeşitlerini maka- lesinde yazmıştır. Türkiye'de tarlalarda gübrenin kullanılmamasının bir nedeni olarak da insanların gübreyi tezek haline getirerek yakacak olarak kullanmasına bağlamaktadır.

Türkiye'de ziraat tekniğinin yükseltilebileceğinden ve ziraî verimin arttırılaca- ğından şüphesinin olmadığını belirten Tanoğlu, her mevsimi yağlışlı geçen kuzey memleketlerinde başarıyla tatbik edilen ziraî alet ve metotların farklı olan tabi ve iktisadi muhitimize uydurulmasının şart olduğunu da sonuç olarak belirtmiştir.

B. “Kurak Bölgelerde Tarım ve Bu Bakımdan Konya Bölgesi'nin Durumu”

Tanoğlu, bu makaleyi Konyalıların üniversitemize gönderdikleri bir soru üzerine kaleme almıştır. Bu soruda Konya Bölgesi'nin bugünkü ve yarınki tarımsal durumu hakkındaki düşüncesi sorulmuştur. Konya Bölgesi'nin coğrafi ve tarımsal karakterleriyle Türkiye'nin en kurak bölgesi olduğunu belirtmiş ve makalesinde konuyu; (1) Kurak Bölgelerin Alanı ve Başlıca Karakterleri, (2) Kuru Ziraat (Dryfarming), (3) Kuru Ziraatın İmkanları ve Sınırları olmak üzere 3 ana bölümde ele almış ve irdelemiştir.

1. Kurak Bölgelerin Alanı ve Başlıca Karakterleri

Kurak bölgeler diğer adıyla Andoreizma, yani denize kapalı olan sahalardan olan Konya gibi bölgeler dünya karalarının % 30'unu yani 38 milyon km² alan kapladığını, bu tür alanların dünya üzerinde daha çok 25-50 paralelleri arasında

yayıldığını ve Andoreizma olayının daha çok morfolojiyle ilgili olduğu hakkında bilgiler vermiştir. Kuraklığın sebepleri arasında Konya bölgesinde olduğu gibi, denizlerden uzaklığın ve yüksek sıradağlardan ayrılmış olmanın bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Eski dünyanın tam ortasında olan kurak ve yarı kurak bölgelerin tarihte büyük rol oynadığını ve ilk medeniyetlere de yüzyıllar boyunca ev sahipliği yaptığını ve günümüzde ise bu bölgelerin kuzeyinde bulunan nemli orta iklim kuşağının öne çıktığını belirtmiştir. Tanoğlu, kurak ve yarı kurak bölgelerin geçmişte ziraat medeniyetleri olduğunu, bunun nedeninin de sulamaya ve suya olan hakimiyet olduğunu ifade etmiştir. Hakimiyetin gevşemesi ve su işlerinin yüzüstü bırakılmasıyla medeniyetlerin söndüğü ve yıkıldığı üzerinde durmuştur. Bugün de kurak ve yarı kurak bölgelerde ziraatın, refahın ve medeniyetin temel şartının yine suya olan hakimiyetten geçtiğini açıklarken eski zamanlarda olduğu gibi bugün de ziraatın “kuru ziraat (dryfarming)” ve “sulama (irrigation)” olmak üzere iki şekilde sağlandığını belirtmiştir.

2. Kuru Ziraat (Dryfarming)

Çalışmada, kurak bölgelerde yağışların yettiği her yerde, sulamanın yapıldığı vahalar dışında da tarım hayatı olduğunu belirten Tanoğlu, yıl içindeki yağış şartlarına bağlı olarak bazen iyi bazen fena olan sonuçlar alındığını ve 1927-1928 döneminde İç Anadolu’da ve özellikle Konya’da meydana gelen kuraklığı ve sonuçlarını hatırlatmıştır. Dryfarming yönteminin nadas şeklinde toprakta su biriktirilerek Konya çevresinde de o yıllarda da yapıldığını anlatmıştır.

Kuraklık şartlarına en iyi uyan usullerle yapılan ve Türkçe karşılığı kuru ziraat olan dryfarming metodunun asırlardan itibaren Konya ve çevresinde yapıldığını ancak günümüz bilgilerine ve bölgenin istediği şartlara göre düzenlenmesi gerektiğini de ayrıca ifade etmiştir.

Kurak bölgelerde yetişebilen en iyi bitkinin buğday olduğunu, ortalama yıllık 500-750 mm yağış alan bölgelerde yetişebileceğini ifade eden Tanoğlu, Konya’da 300 mm yağış olduğunu hatırlatarak bölgede verimli ziraatın ancak sulamayla yapılabileceğini belirtmiştir. Konya bölgesinde yapılacak kuru ziraat (dryfarming) için nadasa bırakılacak tarlanın sürülme şeklinin ve zamanının bilinmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Konya’da sonbahar ve kış kısmen yağışlı geçse de maksimum yağışın ilkbaharda düştüğünü ifade eden Tanoğlu, bölgede tarlaların sonbaharda sürüldüğünü ancak ilkbaharın ilk aylarında yapılmasının daha iyi sonuçlar vereceğini ve toprağında çok su birikmesi için derin sürülmesi gerektiğini belirtmiştir.

Öncelikle Konya çevresinde dryfarming yani kuru ziraat istasyonlarının kurulmasını savunmuş ve teklif etmiştir. Yapılan hataların görülerek bu bölgede toprağın sürülme zamanının ve şeklinin üzerinde durmuştur. Konya’da toprağın

sonbaharda hasat ve harmandan sonra sűrűldűđűnű ancak bunun ilkbaharın ilk aylarında yapılmasının daha iyi sonuçlar vereceđini belirtmiřtir. Sebebini de řoyle açıklamıřtır:

Yađıř sularının sűrűlmemiř, iřlenmemiř ve kılcallık boruları bozulmamıř tarlalarda daha kolaylıkla sızdıđını, yine bu bűlgenin humuřa zengin toprak kalınlıđı 15-20 cm olduđunu ve sűrűlmenin bu cm'lerde yapılmasının faydalı olacađını savunmuřtur.¹⁵

Verimi artırmak için tohumun serpmeye şeklinde, kuru toprağa sonbahar yağışları başlamadan atılırsa yağırmurla birlikte derinlere kűk salacağını, ayrıca dryfarming ziraatının geniş alanlar űzerinde yapılması gerektiğini ve ileri ziraat teknikleri ve makine kullanmayı icap ettiren bir sistem olduğunu da vurgulamıştır.

3. Kuru Ziraatın İmkanları ve Sınırları

Tanođlu bu bűlűmde, 20. yűzyılın bařında dryfarming yűnteminin ilk tatbik edilmesine Amerikalı bilginlerin bűyűk űnem verdiklerini, bu yűntemi kurak bűlgelerin çehresini temelinden deđiřtirecek bűyűk bir buluř olarak nitelendirdiklerini ve hatta bu yűntemle űllerin ziraat alanlarına çevrilebileceđini dűřűndűklerini ayrıntılı řekilde anlatmıřtır.

Dryfarmingın yapılan denemelerde yıllık ortalama yağış miktarının 250-500 mm olan yerlerde yapılabileceğini yazan Tanoğlu, yıllık ortalama yağışın 250-500 mm olan İç Anadolu ve bu arada Konya'da da yapılabileceğini savunmuştur.

Rűzgarın kuru ziraata (dryfarming) en bűyűk engellerden biri olduđunu belirten Tanođlu, řiddetli rűzgarların toprađın űzerindeki yumuřak tabakayı kaldıracabileceđini ve dolayısıyla da dryfarming ziraatı yapılan alanların çevresine ađaç dikmenin űnemli olduđunu belirtmiřtir.

Emmanuel de Martonne tarafından ileri sűrűlműř kuraklık indisine gűre "20'den az olan bűlgeler kurak bűlgelerdir" ifadesine dikkat çekerek 20-10 kuraklık indisleri arasında kalan bűlgelerde dryfarming yűnteminin tatbik edilebilir gűrűřűnű yazmıř ve bu bađlamda kuraklık indisi 20 olan Konya ve İç Anadolu'da dryfarming yűnteminin yapılabileceđini ifade etmiřtir.

O yıllarda en eski ve en bűyűk sulama tesisinin Konya Ovası'nda olduđunu belirten Tanođlu, bu tesisin verimli kullanılmadıđını, sulama řebekesinin dűzeltilmesini, geniřletilmesi gerektiđini ve eski medeniyetlerdeki gibi su ve ziraat uyumunu yakalarsa Konya'nın yűksek refah seviyesine ulařabileceđini sonuç kısmında ayrıntılı olarak belirtmiřtir.

15 Ali Tanođlu, "Kurak Bűlgelerde Tarım ve Bu Bakımdan Konya Bűlgesi'nin Durumu", *Altına Ŭniversite Haftası 28 Eylűl-4 Ekim 1945*, İstanbul Ŭniversitesi Yayın No: 290, 1945, s. 94.

C. “Şeker Kamışı Ziraati ve Sanayii ve Bu Ziraat Sanayiinin Türkiye’deki İmkanları”

Tanoğlu bu çalışmada, “fizyolojik, kesin bir ihtiyacı karşılayan, değeri yüksek bir gıda, aynı zamanda birçok yemek ve içkilere konulan bir katık ve nihayet bazı sıhhi hallerde bir devadır.”¹⁶ şeklinde şekerin tanımını yapmış ve 2. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında şeker fiyatının yükseltildiği sıralarda şekerin bir gıda maddesi değil, sadece lüks bir gıda maddesi olduğu tartışmalarına da yer vermiştir.

1948 yılında Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı, Çukurova’da bir şeker şirketinin, yıllarca süren çalışmaları ve 1 milyon Türk lirası harçayarak Adana çevresinde şeker kamışı üretimi ve kamış şekeri sanayiini kuracağını belirterek 4 tane fabrika kurulması için arazi tahsisi hazırlığı başlatmıştır.

Bu çalışmalara Tanoğlu, bir konferansta itiraz etmiştir. Bu bölgenin tarih ve iklim faktörü üzerinde yeter derecede durulmadığını belirterek şimdilik bu projeden vazgeçilmesini ve tavsiyesinin ise, bu sahanın başka ziraat ürünlerine ayrılması ve hayvancılığa önem verilmesi olduğunu ifade etmiştir. Bu itirazdan sonra Adana ve çevresinde şeker kamışı ziraat ve sanayiinin, deneme ve teşebbüs safhasından daha ileri gitmediği ve bu bölgedeki ziraatın Tanoğlu’nun tavsiye ettiği şekilde devam ettiği görülmektedir.

Şeker ihtiva eden nebatlar yetiştirmek ve bunlardan şeker elde etmek teşebbüsleri tarihin nispeten yakın dönemlerinde başladığını ve sıcak memleketlerde ilk yetiştirilen ve faydalanılan nebatın şeker kamışı olduğunu belirten Tanoğlu, şekerin ana vatanının Hindistan (Bengal), Hindi Çini (Koşenşin) ve güneydoğu Asya adalarının olduğunu ifade etmiştir. Ancak asıl şekerin yani kristal şekerin imal tarzını bulamadıklarını ve bir ticaret mevzuu haline getiremediklerini de belirtmiştir.

Tanoğlu, W. Heyd’in; kimyevi bir ameliye ile şeker tasfiye usulü, yani asıl şeker sanayii ve ticareti ilk defa Basra Körfezi’nin şimalinde Huzistan’da doğduğunu ve buraya da Hindistan’dan geldiği atfına yer vermiştir. Bunu Tanoğlu; İbn-i Haldun’un eski ismiyle Ahvaz eyaleti dediği bu bölge daha VIII. asırda Bağdat Halifesine 30.000 lira değerinde şeker olarak aynı vergi verdiği ve Kâtip Çelebi’de *Cihannüması*’nda Huzistan’daki su bendleri ve sulama kanallarından bahsettiği ve buradaki çiftçilerin sulamayla rasyonel bir şekilde şeker kamışı yetiştirdikleri atflarıyla da desteklemiştir.

Şekerin bu bölgelerde ve XIX. asra kadar da Avrupa’da doktorların hastalarına şekeri tavsiye ettiklerini ve hastaların da ne pahasına olursa olsun tedarikine önem verdiğini, seve seve alarak ve ilaç olarak kullandıklarını da yazmıştır.

16 Ali Tanoğlu, “Şeker Kamışı Ziraati ve Sanayii ve Bu Ziraat Sanayiinin Türkiye’deki İmkanları”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1953, c. 3, sy. 5-6, s. 35.

Tanoğlu, şeker kamışı ziraatı ve şeker imali sanatının Akdeniz memleketlerine İslam dini ve Arap hakimiyetiyle beraber yayıldığını, ilk plantasyonların Mısır'da kurulduğunu, şeker istihsalatıyla beraber bu plantasyonların Nil Vadisi boyunca süratle geliştiğini ve Ortaçağ'da şeker üretiminde Mısır'ın önde olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra X. ve XI. asırda yetiştiriciliğin bütün Afrika'ya yayıldığını ve buradan da Sicilya ve İspanya'ya geçtiğini belirtmiştir. XVI. asırdan itibaren de yeni dünyanın tropikal bölgelerine geçtiğini belirtmiştir.

Tanoğlu, bu bilgileri verdikten sonra şeker kamışı ve üretimini ülkemiz için ele almış, bilim adamına yakışacak incelikte ve aynı zamanda tatlı sert bir üslupla uyarıda bulunmayı da ihmal etmemiştir:

Değil Devlet, Çukurova'da şeker kamışı ziraatı ve sanayine girişmeyi akıldan geçirecek herhangi bir uyanık, bir şahıs veya en küçük bir hususi teşebbüs dahi, bu türlü bir maceraya atılmadan ve kararını vermeden hatta şeker şirketinin yaptığıının aksine olarak, masraflı bir takım denemelere girişmeden önce, bu nokta üzerinde bilgi edinmek sarahat katiyetle aydınlanmak ister, her şeyden önce ve daha ilk adımda bu zarureti hisseder ve bunu düşünür.¹⁷ (Tanoğlu,1945:40)

“Bu, gayet tabiidir. Fakat şu da bir hakikattir ki; bizde işlerin, bilhassa devlete ait işlerin en çok unutulmuş, ihmale uğrayan tarafları da bu; tabii, basit, ilmi ve masrafsızdır. Nitekim şeker kamışı ziraatine atılmak kararımızda da böyle olmuş, basit gibi görünen, fakat bu karara başlıca bir mesned olması icab eden nokta ihmal edilmiştir.¹⁸ (Tanoğlu,1945:40)

Tanoğlu, bugün yeryüzünde şeker kamışı ziraat ve sanayiini artık hemen hemen tamamıyla çekilmiş, yerleşmiş ve gelişmiş bulunduğu en verimli tabii, iktisadi ve içtimai muhitinden çıkarıp şimale doğru çekmeye ve bu nebatî kritik muntukalarında yetiştirmeye ve bu türlü çürük bir temel üzerine büyük ölçüde şeker kamışı sanayiinin kurulması gereken yerin Türkiye olduğunu da ısrarla ifade etmiştir. Pancar şekeri sanayi gibi, kamış şekeri sanayiinin de çabuk ve kolaylıkla bozulabilen ve uzak mesafelere nakledilmeye tahammülü bulunmayan hammaddesinden uzaklaşıp ayrılmayan ve böylece şeker kamışının yetiştirildiği ziraat sahalarında kurulmak zaruretinde olan nadir endüstri şubelerinden biri olduğuna da değinmiştir.

Tanoğlu, Türkiye'de şeker kamışı ziraat ve sanayinin verimli bir şekilde kurulup kurulamayacağı meselesinin iyice aydınlanması için, bu ziraat ve sanayiinin coğrafi şartlarını, sahasını ve hudutlarını, şeker pancarı ziraat ve sanayiiyle olan

17 Tanoğlu, “Şeker Kamışı Ziraatı ve Sanayii ve Bu Ziraat Sanayiinin Türkiye'deki İmkanları”, s. 40.

18 Tanoğlu, “Şeker Kamışı Ziraatı ve Sanayii ve Bu Ziraat Sanayiinin Türkiye'deki İmkanları”, s. 40.

münasebetlerini ve nihayet bu bakımlardan Çukurova'daki şartların bilinmesi ve çalışılması gerektiğini de belirtmiştir.

Bu çalışmada Tanoğlu; gerçekçi, açık, bilgili, cesur ve coğrafyacı bir bilim adamı kimliğiyle görüşlerini sunmuştur.

D. “La Mécanisation de l’Agriculture en Turquie”

Tanoğlu bu çalışmasında, 1950 sonrası ülkemizde yapılan tarımsal faaliyetlerle ilgili olarak özellikle de traktörün ve diğer makinelerle birlikte araç ve gereçlerin kullanılması hakkında bilgi vermiştir. 1948 yılında 1.750 olan traktör sayısının 1949'da 5180'e ve yaklaşık 10 yıl içinde de 1960'ta 42.000'e yükseldiğini ifade etmiştir. Bunun yanında 1948'de 140 olan traktör römork sayısının da 1952'de 12.982'ye yine aynı dönemde kullanılan pullukların da 1.119'dan 22.828'e yükseldiğini belirtmiştir. Bu yükselişi çok cesur ve cüretkâr olarak tanımlamıştır. İthal edilen bu makinelerle birlikte yedek parçaların ve yakıtın dışarıdan alınmasını da bir sorun olarak çalışmasında ele almıştır. Ülkemizde tarımsal faaliyetlerde motorizasyon ve mekanizasyonun başlanmasına ve ülke üretimine yansıtılmasına Marshall planının neden olduğunu belirtmiştir, bunu da hükümetin desteğiyle Ziraat Bankası aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Diğer ifadeyle söz konusu plan çerçevesinde ülkeye getirilmesine izin verilen tarım traktörleri ve makinelerin tüm işlemleri belirtilen bankaca yürütülecekti.

Tarımda makineleşme sürecinde ekonomik performans açısından; dünyanın her yerinden her türlü (200'den fazla marka) makine, araç ve gereç ithal edildiğini özellikle de Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya, Belçika, İsveç ve İsviçre gibi ülkelerin öne çıktığı bu çalışmada belirtilmiştir.

Artan makineleşmeyle birlikte kırsal hayatımızda ve özellikle de İç Anadolu yaylalarında, Gediz, Küçük, Büyük Menderes ovalarında ve Adana'ya doğru olan sahalarda hem mevsimlik işçi sayısı düşmüş hem de işsiz sayısı da artmıştır. Türkiye'nin neredeyse tüm kırsal bölgelerinde aşırı kalabalıklaşma ve fazla nüfusun makineleşme nedeniyle sorun haline geldiği ve bunun kısa süre içinde de göç olayına dönüştüğü yazılmıştır.

Yine bu çalışmada Tanoğlu, büyüyen bir nüfusa sahip bizim gibi tarım toplumlarının gıda ve beslenme sorunlarının olacağını, artan tahıl fiyatlarının karşısında üretimi çoğaltmak için devletimizin tarım makinelerini bu ekonomik faaliyete sokmasını da zarurî bir ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.

Ülkemizin tarımda mekanizasyon konusunda diğer ülkelerden farklı olarak yapmamız gerekenin acil faydanın tahıl üretiminin artırılması ve diğer üretimlerde gereken hassasiyetin gösterilmesidir. Ayrıca Tanoğlu, makineleşmeyle birlikte Türkiye'de ziraat işlerinin arazi parçalanması nedeniyle çok küçük topraklarda yapılmasına da değinmiştir. Bunun yanında arazinin dağınık olması, kurak sahalarn

fazlalığı, derin toprakların azlığı, engebeli ve yüksek arazi, kapalı ekonomiye sahip küçük çiftçilerin arkaik bir tarım geleneğine sahip olması makineleşme olsa da halen gerekli üretim ve verimin alınmamasına neden olmaktadır şeklinde konuya açıklık getirmiştir.

Mekanizasyonun tarımımıza sağladığı katkılar yanında büyük sermayeye de ihtiyaç duyulduğunu ifade eden Tanoğlu, makine, araç ve gereçleri alabilen çiftçilerimizin de ödedikleri fazla para nedeniyle çok kısa süre içinde kazancı hissetmediklerini de azmıştır.

Tarımda makineleşme konusunda avantaj ve dezavantajlardan bahseden Tanoğlu, tarımın en büyük düşmanının kuraklık olduğunu ve buna neden olan yağmurların yetersizliği ve azlığını ele almıştır. Verimi yükseltmek için su sorununu çözmek gerektiğini de ayrıca ifade etmiştir.

E. “Türkiye’de Toprak”

Ord. Prof. Ali Tanoğlu bu makalesinde; toprağın tanımını yaparak hayatın dayanağı, kaynağı ve en zarurî unsurlarından biri olduğuna değinmiştir. Toprağın insan hayatındaki üstün rolü her memlekette az çok görünebilirse de, bilhassa Türkiye gibi bir ziraat memleketinde daha açık olarak belirir. Bu hayati öneme rağmen Türkiye toprakları hakkında şöyle der: “topraklarımız hakkında bilgimiz azdır, yetersizdir ve çok dağınıktır. Bu yolda bütün memleketi içine alan sistemli ve detaylı etütler henüz başlamış bulunuyor. Bu etütlerin hızlandırılması ve sonuçların kabil olduğu kadar kısa zamanda alınması temenniye değer.”¹⁹ Bunun yanında Türkiye’de o günlerde kalan orman, mer’a ve ziraata elverişli topraklar da son zamanlarda hızla artan nüfusun çok şiddetli baskısı ve toprak erozyonunun tehdidi altında olduğuna, bunun da ülkemizde toprak konusunda kayıt edilmesi ve göz önünde bulundurulması gereken önemli nokta olduğuna değinmiştir.

Yine bu çalışmada şu önemli noktaya temas etmiştir:

Modern münakale sistemi henüz yeter derecede gelişmemiş ve nakil kolaylığı ve ucuzluğuna kavuşmamış bulunan Türkiye, halen geniş ölçüde kapalı ziraat ekonomisi yahut geçim ziraati devresini yaşamaktadır ve bu durum, her köşesi ayrı bir iklim ve toprak hususiyeti taşıyan Türkiye’de bu çeşitli iklim ve toprak şartlarına ve memleket ve dünya pazarları isteklerine en uygun, en verimli ve en karlı mahsüllerin yetiştirilmesine büyük bir engel teşkil etmektedir. Şunu da kabul etmek lazımdır ki, nüfusu geniş ve arızalı memleket sahında 40 bini aşan yerleşme yerine dağılmış bulunan Türkiye’de bütün bu yerleşme yerlerini birbirlerine ve memleket ve dünya

19 Ali Tanoğlu, “Türkiye’de Toprak”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1964, c. 23, sy. 3-4, s. 2.

pazarlarına iyi yollar ve modern ucuz nakil vasıtaları ile bağlamak pek kolay ve bugünden yarına gerçekleştirilebilecek bir şey değildir.²⁰

1. Türkiye’de Ziraate Elverişli Topraklar

Yine o yıllarda ülkemizin her yıl faydalandığı gerçek ve fiili ziraat sahasını teşkil eden toprakların, geneline oranının % 22,2 olduğunu ve buna nadasa bırakılan toprakların dahil edilmesiyle de % 32,4 olduğunu belirtmiştir. Bu oranın kuzeyde yer alan bazı memleketlerin ziraat sahalarının memleket yüzölçümlerindeki yüzde nispetleriyle karşılaştırıldığı takdirde çok düşük kaldığını örneklerle ortaya koymuştur.

Harvey Oakes’in 1957 yılında yazdığı *The Soils of Turkey* adlı eserini Türkiye toprakları üzerinde yapılmış esaslı bir çalışma olarak gören Tanoğlu, bu çalışmayı “Türkiye’de ziraate elverişli toprakların genişliği hakkındaki tahmini esaslı ve ciddi araştırma ve tetkiklere dayanan bir tahmindir ve bu itibarla gerçeğe en yakın bir tahmin olarak kabul etmek”²¹ gerektiğini savunmuştur.

2. Türkiye’de Ziraat Sahasını Tehdit Eden Başlıca Faktörler

Tanoğlu, makalenin bu bölümünde Türkiye ziraatını saha bakımından daraltan ve kısıtlayan unsurun erozyon olduğunu ve buna sebep olan faktörleri de şöyle sıralamıştır. “Yüksek ve kuvvetli rölöfün doğurduğu mutlak irtifa ve meyil fazlalığı, yağış yetersizliği ve yağış rejimi düzensizliğinin meydana getirdiği kuraklıktır.”²²

Bu çalışmada 1/800.000 ölçekli harita üzerinde oran ve hektarlarla Türkiye’nin irtifa durumu ele alınmıştır. Mutlak irtifa faktörünü Türkiye’de ziraat sahasını tehdit eden birinci unsur olarak görülmüştür. Tanoğlu, ikinci unsurun da meyil fazlalığının olduğunu savunmuş; Türkiye topraklarının % 80’inden fazla bir sahada toprak erozyonu yaşanırken zemini yıkanmış ve kalınlığı 18 cm’den aşağı düşmüş toprakların bulunduğu değinmiştir.

Mutlak irtifa ve meyil fazlalığından sonra Türkiye’de ziraat sahasını sınırlayan üçüncü tabii unsurun da iklimin olduğunu belirten Tanoğlu, iklim unsurlarından bilhassa yağış yetersizliği ve yağış rejimi düzensizliğinin doğurduğu kuraklığa değinmiştir. Türkiye’nin iç kısımlarında yıllık ortalama yağış miktarlarının 300-500 mm arasında olduğunu, dolayısıyla da yağış yetersizliğinin ortaya çıktığını belirtmiştir. Yağış rejimini ise, şu şekilde yazmıştır:

Kuzey ve kuzeydoğu Anadolu dışında, Türkiye’nin geri kalan kısımlarında yağış rejimi düzensizdir. Kışlar ve intikal mevsimleri yağışlı, fakat buna karşılık yazlar kurak geçer. Bu yağış yetersizliği ve düzensizliğinin, bazı sahalarda diğer elverişsiz şartlarla birleşerek ziraate hiç imkan vermemek

20 Tanoğlu, “Türkiye’de Toprak”, s. 3.

21 Tanoğlu, “Türkiye’de Toprak”, s. 7.

22 Tanoğlu, “Türkiye’de Toprak”, s. 8.

şeklindeki ziraat sahasını sınırlamakla beraber ziraat sahası dahilinde de her sene aynı tarlanın ekilmesine imkan vermemek suretiyle sebebiyet verdiği sınırlama daha az önemli değildir.²³

Tüm bunların sonucunda Amerikalıların dryfarming dedikleri ve bizim kuru ziraat şeklinde Türkçeye çevirdiğimiz sistemin lkemizde uygulandığı belirtilmiştir.

Ayrıca bu çalışmada nadas sisteminin iki amacını da şu şekilde belirtmiştir.

1- Tarlayı dinlendirmek ve topraktaki besleyici unsurları ve azotu bitkilerin temsil edebilecekleri bir halde tutmak. 2- Anadolu'nun i bölgeleri gibi, bir yıllık yağışın iyi mahsl alınmasına yetmediği yarı kurak bölgelerde, nadas sırasında bir yıllık yağıştan toprağa sızan suları kaabil olduğu kadar toprakta muhafaza etmek ve bu nemi ertesı yılın yağışına katarak bir yıllık yağış miktarları ile iyi yetişmeyen mahsulün su ihtiyaını bu şekilde karşılamaya ve verimi garantilemeye çalışmaktadır.²⁴

Tanoğlu, Türkiye'de ziraata elverişli toprak sahasını daraltan faktörler arasında insan faktörünü de bu çalışmada ele almıştır.

3. Türkiye'de Toprak Teşekkülü ve Türkiye Topraklarının Bazı Hususiyetleri

Tanoğlu, bu başlıkta toprak teşekkülünde rol oynayan başlıca faktörleri (ana kaya, iklim, reliyef, vejetasyon, hidrografya ve zaman) sıralamıştır. Türkiye'de toprak teşekkülünde yaz-kış ve gece-gündüz arasındaki büyük sıcaklık farkları, ani ısınma ve soğuma, don ve zlme konularının sebebiyet verdiği mekanik erozyon daha üstün bir rol oynar ve ana kayanın parçalanma ve ufalanmasında başlıca tesiri icra eder. Türkiye'de alüvyonlu sahalar dışında toprak tabakasının genellikle ince kalmasının nedenini Tanoğlu, şu şekilde ele almıştır: "Mekanik erozyon pek derinlere nüfuz edemez, parçalanmış ve ufalanmış kaya kalıntıları alttaki kayayı korur ve mekanik erozyonun daha derine inmesine engel olur".²⁵

Tanoğlu, Türkiye'de yağış azlığına bağlı olarak toprakların nemli memleket topraklarına nazaran daha verimli olduğunu, bunun nedeninin de toprağın içindeki besin ve minerallerin az yıkanmaya bağlı olarak korunması olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda topraktaki besin ve minerallerin yüzeyde kalmasına bağlı olarak toprak derin sürülmemelidir. Bunun yanında yağışlı ve kurak devrelerin arka arkaya gelmesi, Türkiye topraklarının satıhlarının sertleşmesine ve buna bağlı olarak da su ve rüzgar erozyonundan korunmaktadır yönünde görüş belirtmiştir.

23 Tanoğlu, "Türkiye'de Toprak", s. 9.

24 Tanoğlu, "Türkiye'de Toprak", s. 10.

25 Tanoğlu, "Türkiye'de Toprak", s. 10-11.

4. Türkiye'de Toprak Çeşitleri

Çalışmasının bu başlığında Tanoğlu, H. Oakes'un çalışmasından faydalanmak suretiyle Türkiye topraklarını 3 bölge grubu şeklinde ele almıştır. Bunlar: kıyı kuşağı vadi, ova ve deltaları; iç havzalar; dağlık bölgeler.

Kıyı kuşağı vadi, ova ve deltaları: Bu kuşağın Türkiye toprak grupları arasında en verimli, en zengin ve en çeşitli olduğu belirtilmiştir. Bu toprakların genç alüvyon olması, ince ve orta arasında bir tekstür arz etmesi genellikle derin, kireçli ve yüksek bir verim kudretine sahip olmasına neden olan unsurlar örneklerle belirtilmiştir.

İç havzalar: Türkiye'nin en geniş ve en önemli ziraata elverişli, düz veya hafif dalgalı bir topografya arz eden bu topraklar iç havzalar başlığında ele alınmıştır. Az çok sert, kurak ve steptik bir iklimin hüküm sürdüğü alanlar da bu çalışmada örneklerle desteklenmiştir.

Dağlık bölgeler: Yüksek irtifa dolayısıyla kısmen ziraatın yapılmadığı dağlık bölgeler, ayrıca fazla meyil, orman toprak tabakasının inceliği veya doğrudan doğruya çıplak kaya gibi sebepler yüzünden bu toprakların genellikle ekime elverişli olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca ülkemizde toprak örtüsünün tamamen kalktığı ve değersiz arazinin çok olduğu da vurgulanmıştır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekir ki;

Ord. Prof. Ali Tanoğlu; gerek kitabının, gerekse makalelerinin her bölümünde kelimelerle ifade etmese de ziraat hayatının bir yaşam tarzı olduğunu, ziraatın bir medeniyet simgesi olduğu ve coğrafi şartlarla yakın bir bağlılık içinde bulunduğunu vurgulamıştır. Buna istinaden "Ziraat Coğrafyasının" coğrafyanın temel araştırma konularından biri olduğu anlaşılmaktadır.

Ord. Prof. Ali Tanoğlu'nun Ziraat Coğrafyasıyla İlgili alışmalarına Bakış

Süheyla BALCI AKOVA

Mesut DOĞAN

Özet

Ord. Prof. Ali Tanoğlu, coğrafyanın çeşitli konularında eserler vermiştir. Bu alışmada Ord. Prof. Ali Tanoğlu'nun ziraat coğrafyasıyla ilgili kitabı ve ziraatla ilgili makaleleri ele alınmıştır. Ord. Prof. Ali Tanoğlu *Ziraat Hayatı* adlı eserinde ziraat tarihini coğrafî bakış açısıyla değerlendirmiş, çapa ziraatı, hayvanların ehlileştirilmesi ve saban ziraatını incelemiştir. Ayrıca eserde orta iklim memleketlerinde ziraat hayatı, ziraatın genel şartları ve yetiştirilen başlıca ürünler ele alınmıştır. Ele alınan başlıca ürünlerin önemi, ana yurtları, coğrafî şartları, ülkeler bazında üretim ve ticaretleri coğrafî bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Ord. Prof. Ali Tanoğlu “Ziraatimizin Cođrafî Karakterleri ve Başlıca Meseleleri” adlı çalışmada Türkiye'nin iktisadî yapısının sadeliğinden bahsederek ziraatımızın meselelerini açıklamıştır. “Kurak Bölgelerde Tarım ve Bu Bakımdan Konya Bölgesi'nin Durumu” adlı çalışmada kurak bölgelerde yapılan “Dryfarming” metodu üzerinde durmuştur. “şeker Kamışı Ziraatı ve Sanayii ve Bu Ziraat Sanayininin Türkiye'deki İmkânları” adlı çalışmada da şeker kamışı bitkisinin tarihi, dünyada yayılma süreci ve Türkiye'de yetişebilme şartları ve sanayisi ele alınmıştır. “La Mécanisation de l'Agriculture en Turquie” yayınında 1950 sonrası ülkemizdeki tarımsal faaliyetlerde mekanizasyon ve sonuçlarını ele almaya çalışmıştır. “Türkiye'de Toprak” adlı çalışmasında ise, toprağın önemini ve Türkiye toprakları hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Ord. Prof. Ali Tanoğlu, Ziraat Coğrafyası, Orta İklım Memleketleri'nde Ziraat, Türkiye Ziraatı, şeker Kamışı.

An Overview of Prof. Ali Tanoğlu's Studies on Agricultural Geography

Süheyla BALCI AKOVA

Mesut DOĞAN

Abstract

Ali Tanoğlu has published extensively on various topics of geography. This study deals with his book on agricultural geography and his articles on agriculture.

In his book entitled *Agricultural Life*, Tanoğlu has approached the history of agriculture from a geographical perspective with an analysis of anchor agriculture, domestication of animals and plow agriculture. He has also delved into the agricultural life in countries of mid-latitude climate, the general conditions of agriculture and the main crops. The importance of these crops, their homeland, geographical conditions as well as production and trade have been evaluated on the basis of specific countries from a geographical perspective.

In his article entitled "Geographical Character of Our Agriculture and Major Issues," Tanoğlu has explained the problems of our agriculture with reference to the simplicity of Turkey's economic structure. In another study entitled "Agriculture in Arid Regions and the Status of Konya Region", he emphasized the "dry farming" method in arid regions. The article "Sugar Cane Agriculture and Industry and Opportunities of this Agricultural Industry in Turkey" discussed the history of sugar cane crop, its spread around the world, industrialization and the conditions necessary to raise it in Turkey. In "La Mécánisation de l'Agriculture en Turquie," he tried to address mechanization in agricultural activities in Turkey after 1950 and its results. Finally, in "Soil in Turkey," he provided detailed information about the importance of soil and territory of Turkey.

Keywords: Prof. Ali Tanoğlu, Agricultural Geography, Agriculture in the Mid-Latitude Climate Countries, Agriculture in Turkey, Sugar Cane.